

معرفی جنگی در کتابخانه سالار جنگ حیدرآباد دارای ابیات ابو عبدالله رودکی

علیم اشرف خان*

مقدمه

ابو عبدالله جعفر بن محمد رودکی (م: ۳۲۹ هـ/ ۹۴۰ م)، یکی از نوایغ روزگار به شمار می‌آید وی در زمره شاعرانی بوده است که می‌توان او را در ردیف متقدمین گذاشت. مؤلف ید بیضا رودکی را چنین یاد کرده است:

”رودکی سمرقندی اقدم این طایفه است و اوّل کسی است از عجمیان که دیوان شعر ترتیب داده. اکثر سخنوران در اشعار خودش ستوده‌اند، گویند اشعار صد دفتر برآمده و در «شرح یمینی» مسطور است که عدد اشعارش به هزار هزار و سیصد و بیست بیت رسیده. اما در این عهد سخنش چون صغیر عنقا در پرده خفا است و با آن که اکمل بوده بنابر جودت طبیعت در هشت سالگی قرآن یادگرفت و علم قرائت آموخت و به واسطه خوش گلویی در مطربی و نواختن رود زمزمه مهارت برکشید از این جهت رودکی تخلص کرده و بعضی گفته‌اند منسوب است به «رودک» که موضعی است من اعمال بخارا و امیر نصر بن نوح سامانی او را تربیت کرده و به فرموده امیر «کلیله و دمنه» را به نظم آورده و چهل هزار درم صله یافته. گویند جاهش بجایی رسیده بود که دوستان غلام زرخرید در رکاب او می‌رفتند و چهار صد اشتر اجمال و اثقال او می‌کشیدند و بعد از او هیچ شاعر را آن قدر مکنت دست نداده. وقتی امیر نصر از بخارا به مرو رفت و

---

* دانشیار فارسی دانشگاه دهلی، دهلی.

مدّت اقامت طول کشید ارکان دولت در اشتیاق وطن مألوف طَبان شدند و رودکی را مالی پذیرفتند تا امیر را به عزیمت بخارا راغب سازد. رودکی قصیده‌ای گفته در سحری که امیر صبحی کرده بود به «آهنگ عود» برخواند امیر از استماع آن چندان در نشاط آمد که فی الحال موزه دریای ناکرده سوار شد و یک منزل به طرف بخارا نزول فرمود، مطلع اش این است:

یاد جوی مولیان آید همی بوی یار مهربان آید همی

*

منه: نظر چگونه بدوزم که بهر دیدن دوست

ز خاک من همه نرگس دمد بجای گیاه

*

منه: در منزل غم فکنده مفرش ماییم هم دیده پرآب و دل بر آتش ماییم

عالم چو ستم کند ستم کش ماییم دست خوش روزگار ناخوش ماییم^۱

رودکی شناسان معروف را می‌توان چنین نام برد:

- ۱- استاد سعید نفیسی،
- ۲- آقای ی. براگینسکی،
- ۳- آقای اصغر جانفدا،
- ۴- دکتر ذبیح الله صفا،
- ۵- آقای عبدالغنی میرزایف،
- ۶- آقای خ. میرزازاده،

۱. آزاد بلگرامی، میر غلام علی (م: ۱۲۰۰ هـ): ید بیضا (خطی)، شماره ۵۴۵، ورق ۵۰-۲۴۸. نسخه خطی ید بیضا به شماره ۵۴۵ و شماره مسلسل ۳۰۹۳ م، به خط نستعلیق خوانا در سال ۱۲۹۷ هجری/ ۱۸۷۹ میلادی به کتابت میر رضا حسین که میر غلام علی متخلص به آزاد حسین واسطی بلگرامی آن را در سال ۱۱۴۸ هجری/ ۱۷۳۵ میلادی تکمیل نموده بود دارای ۴۱۹ ورق است، این اطلاعات به طور سند در ترقیمه چنان ثبت گردیده است:

”این: هُذّة تذکرة الشعرا الموسوم به ید بیضا آثار الشعرا المتقدمین و المتأخرین من مؤلفات الادیب الاریب المشهور میر غلام علی آزاد مغفور بلگرامی جعل الله مثواه فی اعلیٰ علیین نقل است عن نسخه التي كانت تسویدنا ببداخص المصنّف المرحوم حسب الامر المتین سیدنا و علاء تأیید احمد بن الحکیم سید محمد حافظ اعلیٰ العد مقامها فی الدنیا و الدین فی شعبان التاریخ سادس العشرین سنه سبع و تسعین مأتین بعد الالف من هجرة التّبی الامین سیدالانبیاء المرسلین خاتم النبیّین هو الله سلامه علیه و آله و اصحابه و اسابه اجمعین و انا الناقل الحامل نزهت... بن شیخ نوازش علی بلگرامی حشه هما الله تعالیٰ فی زمرة الصالحین تمام شد.“

کاتب الحروف: میر رضا حسین (تنقیح ۱۹۵۸)

- ۷- آقای رجب امانف،
 ۸- آقای محمد شکورف،
 ۹- آقای م. زند،
 ۱۰- آقای صدرالدین عینی،
 ۱۱- آقای ر. دهاتی،
 ۱۲- آقای اسراری،
 ۱۳- پ.ن. لاژنف،
 ۱۴- آقای پولادی،
 ۱۵- آقای نصرالدینف،
 ۱۶- آقای آ.آ. سمنوف،
 ۱۷- آقای آ. برتلس،
 ۱۸- آقای م. بقایف.

همین‌طور حدوداً ۹۰ منبع و مآخذ درباره رودکی سمرقندی تا به حال منکشف شده است که بیشتر تذکره شعرا، جنگ‌ها، سفینه‌ها، بیاض‌ها و فرهنگ‌های فارسی می‌باشند.

بنده در این مقاله سعی نموده‌ام که جنگی را معرفی کنم که در کتابخانه و موزه سالار جنگ، حیدرآباد نگهداری می‌شود و ابیات رودکی را با دو نسخه چاپی دارای آثار منظوم مقایسه کردم و اختلاف نسخ را توضیح دادم، نیز ابیاتی که در این جنگ آمده ولی در کتاب‌های چاپی دیده نمی‌شود آن را جداگانه ارائه نموده‌ام. پس ممکن است که بعد از مقایسه چندین ابیات رودکی را «باز یافته» بگوییم. ولی این نتیجه نهایی نیست ممکن است که در کتاب‌های چاپی این اشعار گنجانیده شده باشند، ولی در آن دو نسخه که من با آن مقابله و مقایسه کرده‌ام، دیده نشده باشد.

هند کشوری است وسیع و عریض که در گوشه و کنار آن صدها کتابخانه و موزه وجود دارد و هریک از این کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مؤسسات فرهنگی و حتی ذخائر شخصی پُر از گنجینه‌های گران‌بها از مخطوطات عربی، فارسی و اردو را می‌باشد. در جنوب هند موزه و کتابخانه سالار جنگ در شهر حیدرآباد شهرت به‌سزایی دارد که نسخ خطی نفیس و بی‌نظیر در آن‌جا نگهداری می‌شود. در همین گنجینه جنگی وجود دارد که در این مقاله معرفی می‌شود.

این نسخه دارای ۵۰ بیت رودکی سمرقندی است که تفصیلات نسخه را می‌توان

چنین شرح کرد:

شماره مجموعه اشعار: ۱۹۵۲.

شماره مسلسل: A./N.M.74

انتخاب از دست: میرزا محمد علی متخلص به صائب و ملقب به مستعد خان که در عهد شاهجهان پادشاه بوده و در سال ۱۰۸۸ هجری/۱۶۷۷ میلادی فوت کرده بود. این نسخه از دست میرزا محمد علی صائب شاعر شهیر انتخاب شده است و در سه طبقه منتقسم است.

طبقه اول: شاعرانی که تعداد ابیات ایشان بیش از ۵ بیت است. تعداد شعرای این زمره ۳۲۹ است (از ورق iv تا ۴۸۱).

طبقه دوم: شاعرانی که تعداد ابیات ایشان کمتر از ۵ بیت است و تعداد شاعرانی در این زمره ۴۲۰ است (از ورق ۷-۴۸۱ تا ۷-۵۱۸).

طبقه سوم: ابیات شعرای ناشناخته (از ورق ۷-۵۱۶ تا ۷-۵۱۹).

آغاز: نسخه از نثر آغاز گردیده است و طبق مقدمه مدیر این نسخه دارای ۱۶،۹۱۴ بیت است و آغاز نثر چنین است:

فهرست مجموعه که عالیحضرت مرحمت و غفران پناه...

ای خداوندان مال الاعتبار ای خداوندان جاه الاعتذار

انجام:

یک مرغ نگاهم به تو پرواز نکرده چشم دگری را بپر و بال رساند

تعداد اوراق: ii + ۵۱۹.

اندازه: ۵/۵×۸/۴ اینچ (۱۴/۲×۲۱/۶ سانتی متر).

خط: نستعلیق خوانا.

کاتب: مرزا محب علی بن مرتضی قلی بیگ صفاهانی.

کتابت: ۱۱۸۸ هجری/۱۷۷۴ میلادی.

کیفیت: از جاها کرم خوردگی دارد، ولی صحافی شده و قابل استفاده است.^۱

۱. فهرست مشروح فارسی مخطوطات در سالار جنگ میوزیم و کتبخانه، مرتبه: محمد اشرف، مسئول کیتلاگ، جلد پنجم، ۶۳۳ مخطوطات ادب نظم (از ۹۰۱ تا اختتام مکتبی تا نیز وفات بعد از ۱۹۱۴ میلادی/۱۳۲۲ هجری، ناشر: مسعود احمد رضوی، دائرکتور سالار جنگ میوزیم و لائبریری، حیدرآباد، هند، ۱۹۶۹ میلادی، دائرةالمعارف العثمانیه، حیدرآباد دکن، هند، ص ۳-۱۹۲.

نسخه سالار جنگ

- حکیم رودکی (ردیف فرعی انتخاب ۲۲، صفحه ۲۵۶، سطر ۳).
- س ۴: زمانه پندی آزاد وار داد مرا زمانه را چو نکو بنگری همه پند است
- ص ۵: بروز نیک کسان گفت تا تو غم نخوری بسا کسا که بروز تو آرزومند است^۱
- *
س ۶: شاد زی با سیاه چشمان شاد که جهان نیست جز فسانه و باد
- س ۷: ز آمده شادیانه^۲ باید بود وز گذشته نکرد باید یاد
- *
س ۸: من و آن جعد موی غالیه بوی من و آن ماه روی حور نژاد
- س ۹: نیک بخت آن کسی که داد و بخورد شور بخت آن که او بخورد و نداد
- س ۱۰: باد و ابرست این جهان فسوس^۳ باده پیش آر هرچه بادا باد^۴
- *
س ۱۱: کار بوسه چو آب خوردن شد بخوری بیش تشنه تر گردی^۵
- *
س ۱۲: زلف ترا جیم که کرد آن که او خال ترا نقطه آن جیم کرد
- س ۱۳: وز^۶ دهن تنگ تو گویی کسی^۷ دانگلی نار به دو نیم کرد^۸
- *

۱. رودکی سمرقندی، ابو عبدالله جعفر بن محمد: دیوان رودکی سمرقندی، براساس نسخه سعید نفیسی و ی. براگینسکی، مؤسسه انتشارات نگاه، تهران، چاپ دوم ۱۳۷۶ ه.ش، باب اول، ص ۷۱؛ نیز آثار منظوم رودکی، عبدالغنی میرزایف، تحت نظر: ی. براگینسکی، محرر مسئول: میرزا ترسونزاده، سرسخن: عبدالغنی میرزایف، نشریات دولتی تاجیکستان، استالین آباد، ۱۹۵۸ م، ص ۴۵۳.
۲. نفیسی، ص ۷۴: شادمان.
۳. میرزایف، ص ۴۶۰: افسوس.
۴. رودکی سمرقندی، ابو عبدالله جعفر بن محمد: دیوان رودکی سمرقندی، براساس نسخه سعید نفیسی و ی. براگینسکی، باب اول، ص ۷۴؛ میرزایف، عبدالغنی: آثار منظوم رودکی، تحت نظر: ی. براگینسکی، ص ۴۶۰.
۵. در هر دو کتاب چاپی نیامده است.
۶. نفیسی، ص ۷۷: و آن.
۷. همان: کس.
۸. در انتخاب میرزایف به عنوان «در مدح نصر بن احمد» آمده است و در نفیسی، باب اول، ص ۷۷، به تغییر قرائت ثبت گردیده است.

- س ۱۴: زن^۱ عقیق میی که هر که بدید زر^۲ عقیق گذاخته نشناخت
- س ۱۵: هردو یک گوهرند لیک به طبع این بیفشد^۳ و آن دگر بگذاخت
- س ۱۶: نابسوده دو دست رنگین کرد ناچشیده بتارک اندر تاخت^۴
*
- س ۱۷: بنفش‌های طرب^۵ خیل خیل بر سرکوه چو آتشی که به گو گرد بر دوید کبود
- س ۱۸: بیار و هان بده آن آفتاب‌کش چو خوری^۶ ز لب فرو شود و از زجان^۷ برآید دود^۸
*
- س ۱۹: بچشم دلت دید باید جهان که چشم سر تو نه بیند نهان^۹
*
- س ۲۰: ... ..^{۱۰} را بر نهاد گمار بدین آشکارت به بین آشکار^{۱۱}
*
- س ۲۱: مارست این جهان و جهان جوی مارگیر از مارگیر باز برآرد شیر دمار^{۱۲}
*

-
۱. نفیسی، ص ۷۰: زان عقیقین.
  ۲. همان: از عقیق.
  ۳. همان: بیفشد.
  ۴. رودکی سمرقندی، ابوعبدالله جعفر بن محمد: دیوانِ رودکی سمرقندی، براساس نسخه سعید نفیسی و ی. براگینسکی، باب اول، ص ۷۰.
  ۵. میرزایف، ص ۴۶۵: طری.
  ۶. همان، ص ۴۶۵؛ نفیسی، ص ۸۲: آفتاب‌کش بخوری.
  ۷. نفیسی، ص ۸۲: شود و از زُخان.
  ۸. میرزایف، ص ۴۶۵: زود؛ رودکی سمرقندی، ابوعبدالله جعفر بن محمد: دیوانِ رودکی سمرقندی، براساس نسخه سعید نفیسی و ی. براگینسکی، باب اول، ص ۸۲؛ میرزایف، عبدالغنی: آثار منظوم رودکی، تحت نظر: ی. براگینسکی، ص ۴۶۵.
  ۹. این بیت در هردو دیوان چاپی: سعید نفیسی و میرزایف نیامده است.
  ۱۰. آبدیده و ناخوانا.
  ۱۱. این بیت در سعید نفیسی (ص ۸۹) چنین آمده است:
- ای خواجه این همه که تو خود می‌دهی شمار بادام تر و سیکی و به‌همان و باستار
۱۲. نفیسی، ص ۸۹: «از مارگیر مار برآرد همی دمار»؛ رودکی سمرقندی، ابوعبدالله جعفر بن محمد: دیوانِ رودکی سمرقندی، براساس نسخه سعید نفیسی و ی. براگینسکی، باب اول، ص ۸۹؛ میرزایف، عبدالغنی: آثار منظوم رودکی، تحت نظر: ی. براگینسکی، ص ۴۸۱.

- س ۲۲: اگر این می‌باید اندر بچنین کاک عفا بسزا
بدن تا تاک من هرگز نخوردندی صوابش^۱
*
- س ۲۳: بینا و ماننده روزی که مردم در رسد
تیر دشمن بازگردد، سوی دشمن چون صدا^۲
*
- س ۲۴: دل شیفتگان را نتوان بست زنجیر
إلا بهمدارا و بهشیرینی گفتار^۳
*
- س ۲۵: ای جان من از آرزوی روی تو بریان
بنمای یکی روی و بیخشیای برین جان
س ۲۶: دشوار نمای رُخ و دشوار دهر بوس
آسان بُربایی دل و آسان برین جان^۴
*
- س ۲۷: نزدیک من آسانی تو باشد دشوار
نزدیک تو دشواری من باشد آسان^۵
*
- س ۲۸: تیر از بس که زد به دشمن کوس
سرخ شد همچو لاله کان^۶ خروس^۷
*
- س ۲۹: ز بهر آید کاین دست او همیشه بکار
ز بهر ماندگان چشم او همیشه براه
س ۳۰: نیاز بگذرد آن جا که شاه کرد گذر
ملال ننگرد آن جا که شاه کرد نگاه^۸
*

---

۱. این بیت در هردو دیوان چاپی نیامده است.

۲. همان.

۳. این بیت در مجموعه اشعار با اندک تغییر دو مرتبه آمده است:

دل سوختگان را نتوان بست به زنجیر
إلا بهمدارا و بهشیرینی گفتار

(این آخرین بیت در غزلی که منسوب به قطران تبریزی در مجموعه اشعار رودکی عبدالغنی میرزایف به صفحه ۶۲۵ درج گردیده است.

۴. این شعر در هردو دیوان چاپی نیامده است.

۵. این بیت در هردو دیوان چاپی نیامده است.

۶. میرزایف، ص ۵۸۴: همچو لالکای.

۷. این بیت در انتخاب میرزایف به عنوان «ابیات پراکنده از مثنوی بحر خفیف» بر صفحه ۵۸۴ آمده است.

۸. این شعر در هردو دیوان چاپی نیامده است.

- س ۳۱: سماع و باده رنگین و ساقیان^۱ چون ماه
اگر فرشته ببیند همی رود از راه^۲
- س ۳۲: نظر چگونه بدوزم که بهر دیدن دوست
ز خاک من همه نرگس دمد بجای گیاه
- س ۳۳: کسی که آگهی از ذوق عشق جانان یافت
ز خویش حیف بود گر دمی بود آگاه^۳

قطعه (س ۳۴)

- س ۳۵: زهی سوار و جوان و توانگر از ره دور
به خدمت آمد نیکو سگال و نیک اندیش^۴
- س ۳۶: پسند^۵ باشد مر خواجه را پس از ده سال
که باز گردد پیر و پیاده و درویش^۶
- *
- س ۳۷: دل سوختگان را نتوان بست به زنجیر
إلا به مدارا و به شیرینی گفتار^۷
- *
- س ۳۸: مرد^۸ مرادی، همانا که مرد
مرگ چنین^۹ خواجه نه کاریست خرد
- س ۳۹: جان گرامی به پدر باز داد
کالبد تیره به مادر سپرد^{۱۰}
- *

-
۱. نفیسی، ص ۱۰۸: باده گلگون و لعبتان.
  ۲. همان: ببیند دراوفتد در چاه.
  ۳. رودکی سمرقندی، ابوعبدالله جعفر بن محمد: دیوان رودکی سمرقندی، براساس نسخه سعید نفیسی و ی. براگینسکی، باب اول، ص ۱۰۸.
  ۴. نسخه مذکور اتمام صفحه ۲۵۷.
  ۵. آغاز صفحه ۲۵۸.
  ۶. رودکی سمرقندی، ابوعبدالله جعفر بن محمد: دیوان رودکی سمرقندی، براساس نسخه سعید نفیسی و ی. براگینسکی، باب اول، ص ۹۴؛ میرزایف، عبدالغنی: آثار منظوم رودکی، تحت نظر: ی. براگینسکی، ص ۴۷۵.
  ۷. این بیت در انتخاب میرزایف در غزلی که منسوب به قطران تبریزی آمده است به صفحه ۶۲۵ آمده است.
  ۸. در انتخاب چاپی به عنوان «در مرثیه ابوالحسن مرادی» آمده است.
  ۹. نفیسی، ص ۷۶: چنان.
  ۱۰. رودکی سمرقندی، ابوعبدالله جعفر بن محمد: دیوان رودکی سمرقندی، براساس نسخه سعید نفیسی و ی. براگینسکی، باب اول، ص ۷۶-۷.

س ۴۰: یک بار^۱ بود عید بهر سال به یک بار همواره مرا عید ز دیدار تو هموار
 س ۴۱: بر مال^۲ بسال اندر یک بار بود کان^۳ روی تو مرا هست همیشه گل پر بار
 س ۴۲: یک روز^۴ بنفشه چنم از باغ بدسته^۵ زلفین تو پیوسته بنفشه است به خروار

*

س ۴۳: یک هفته به دیوار بوده^۶ نرگس دشتی و آن نرگس چشم تو همه ساله پدیدار
 س ۴۴: نرگس نبود باز که بیدار نباشد بازیست^۷ سیه نرگس تو خفته و بیدار

*

س ۴۵: سروست که در باغ همه سال بود سبز با قد تو آن نیز بود کج و نگونسار
 س ۴۶: یک چند بود لاله و گلنار همیشه تو لاله بکف داری و گلنار به رخسار
 س ۴۷: پیرایه گل های تو از عنبر ساراست و آن لاله تو^۸ پیرهن لولوی شهوار
 س ۴۸: از معدن زنگار پدید آید^۹ لاله بر لاله ترا باز پدید آمد^{۱۰} زنگار
 س ۴۹: چون مرکز پرگار خطی داری و مشکین کوچک دهنی داری چون نقطه پرگار
 س ۵۰: حوری به سپاه اندر و ماهی به صف اندر سروی گه آسایش و کبکی گه رفتار
 س ۵۱: گر حور زره پوش بود ماه کمان شیر^{۱۱} گر سرو غزل گوی بود کبک درج^{۱۲} خوار^{۱۳}

*

۱. این ابیات در انتخاب عبدالغنی میرزایف در آثار منظوم رودکی به عنوان «ابیاتی که منسوب به قطران تبریزی» است به صفحات ۶۲۴ و ۶۲۵ مندرج است.

۲. میرزایف، ص ۶۲۴: هر بار.

۳. همان: گُل.

۴. همان: یک بار.

۵. همان: بدست.

۶. همان: یک بار پدیدار بود.

۷. همان: بازیست.

۸. همان: به جای تو، «ترا» آمده است.

۹. همان، ص ۶۲۵: آمده.

۱۰. همان.

۱۱. میرزایف، ص ۶۲۵: کمان کش.

۱۲. همان: قدح.

۱۳. در انتخاب عبدالغنی میرزایف (ص ۶۲۵) این بیت نقل است:

دل سوختگان را نتوان بست به زنجیر   ألا به مدارا و به شیرینی گفتار

س ۵۲: دی^۲ دل آشوب و دل آرایی و دل آزار پس عهد بسته بوده با من ما برده به سر^۳

*

س ۵۳: باء فراق تو جز نبود عیان بود تنم چون فراق تو عیان گشت تنم گشت حیز
س ۵۴: من بیاریم هر روز رخان را به سرشک تو بیارایی هر روز رخان را به گهر^۴
باید اقرار کرد که این تنها یک مجموعه اشعاری است که صائب تبریزی آن را
انتخاب کرده است، این قدر تفاوت قرائت دارد. علاوه بر این ابیاتی دارد که در هردو
نسخه چاپی آقای سعید نفیسی و ی. براگینسکی و همچنین انتخاب عبدالغنی میرزایف
نیامده است. پس اگر بیاضها، جنگها، سفینه‌هایی که در کتابخانه‌های هند نگهداری
می‌شوند، بررسی گردد ممکن است نتیجه نهایی از زمین تا آسمان فرق داشته باشد.
همین کار را اگر دیگران هم ادامه بدهند ممکن است ابیات رودکی سمرقندی بازیافته
شود و انتخابش کامل تر گردد.

منابع

۱. آزاد بلگرامی، میر غلام علی (م: ۱۲۰۰ هـ): ید بیضا (خطی)، شماره ۵۴۵، کتابخانه و موزه
سالار جنگ، حیدرآباد.
۲. رودکی سمرقندی، ابو عبدالله جعفر بن محمد: دیوان رودکی سمرقندی، براساس نسخه
سعید نفیسی و ی. براگینسکی، مؤسسه انتشارات نگاه، چاپخانه الغدیر، تهران، چاپ دوم
۱۳۷۶ هـ ش.
۳. صائب تبریزی، میرزا محمد علی: مجموعه اشعار (انتخاب از دست مؤلف) (خطی)،
شماره ۱۹۵۲، کتابخانه و موزه سالار جنگ، حیدرآباد.

۱. انجام صفحه ۲۵۸.

۲. این ابیات طبق روایت عبدالغنی میرزایف منسوب به قطران تبریزی است ولی در آثار منظوم رودکی به صفحات
۶۲۴ و ۶۲۵ آمده است.

۳. این بیت در هردو انتخاب چاپی نیامده است.

۴. آغاز صفحه ۲۵۹.

۵. این بیت در هردو انتخاب چاپی نیامده است.

۴. میرزایف، عبدالغنی: آثار منظوم رودکی، تحت نظر: ی. براگینسکی، محرر مسئول: میرزا ترسونزاده، نشریات دولتی تاجیکستان، استالین‌آباد، ۱۹۵۸ م.
۵. فهرست مشروح فارسی مخطوطات در سالار جنگ میوزیم و کتبخانه، مرتبه محمد اشرف، جلد پنجم، مخطوطات ادب (نظم)، دائرةالمعارف عثمانیه، حیدرآباد دکن (هند)، ۱۹۶۹ م.